

Διάνοξη "ΒΗΜΑ"

19/6/94

Πολιτική κατά την εποχή της ψηφιακής επανάστασης

του Κώστα Σημίτη

Ενα από τα κύρια θέματα του Συμβουλίου Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα συνέλθει το τέλος της βδομάδας στην Κέρκυρα θα είναι η κοινωνία της πληροφορίας. Το Συμβούλιο Κορυφής θα συζητήσει με ποιούς τρόπους η Ευρώπη θα μπορέσει να παρακολουθήσει, να κυριαρχήσει και να εκμεταλλευτεί τις τεχνολογικές αλλαγές, που έφερε η ψηφιακή τεχνολογία.

Μόλις πριν από μερικά χρόνια η ψηφιακή τεχνολογία ήταν άλλη μια καινοτομία, μια επινόηση όχι ουσιαστικά διαφορετική από τις δεκάδες άλλες καινοτομίες στις οποίες βασίστηκε η οικονομική ανάπτυξη του αιώνα μας. Η εισαγωγή της ψηφιακής τεχνολογίας δεν έθετε, επομένως, ζητήματα **ποιοτικά** διαφορετικά από αυτά που οι υπάρχουσες οικονομίες και κοινωνικές δομές είχαν απορροφήσει ήδη.

Με την πάροδο του χρόνου, και όσο καθίσταται, ευκρινέστερο το εύρος των ψηφιακών εφαρμογών, η αισιόδοξη αυτή στάση γίνεται όλο και λιγότερο πειστική. Σε αντίθεση με άλλες καινοτομίες η ψηφιακή τεχνολογία, και επομένως και η πληροφοριακή τεχνολογία, δεν περιορίζονται σε ένα κλάδο αλλά έχουν, δυνητικά, δραματικές επιπτώσεις σε όλους τους κλάδους :

- Ήδη, όπου έχει εφαρμοστεί διαπιστώνονται θεαματικές αυξήσεις της παραγωγικότητας στην παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων.
- Ήδη, εμφανίζονται πολλά νέα προϊόντα, τα οποία θα ήταν αδιανόητα χωρίς αυτή την τεχνολογία.
- Ήδη δημιουργούνται νέοι τρόποι εργασίας, όπως η τηλεϊατρική ή η τηλεμάθηση.

Η εξάντληση των δυνατοτήτων που μας δίδει η τεχνολογία αυτή εξαρτάται όχι από τα ενδεχόμενα ενδογενή όρια των δυνατοτήτων της, όσο, από τα όρια της φαντασίας μας κατά την εφαρμογή της.

Η ψηφιακή τεχνολογία εισάγει **ποιοτικές αλλαγές** στην οικονομία και κοινωνία. Βρισκόμαστε σήμερα αντιμέτωποι με την **ψηφιακή επανάσταση**.

Η κοινωνία της πληροφορίας επιφέρει θεμελιώδη αλλαγή στον τρόπο που συνδιαλέγεται ο άνθρωπος με το περιβάλλον του κατά την διαδικασία παραγωγής. Όπως η βιομηχανική επανάσταση απελευθέρωσε την παραγωγή από τους περιορισμούς της μυϊκής δύναμης, έτσι και η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να την απελευθερώσει από τους περιορισμούς που θέτουν οι σημερινές μέθοδοι αντίληψης και ελέγχου. Όπως και τότε, το αποτέλεσμα θα είναι μια δραματική αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας, αλλά στο πλαίσιο μιας κοινωνίας και οικονομίας ριζικά διάφορης από εκείνης που υπήρχε κατά το σημείο εκκίνησης. Το πως θα διαμορφωθεί η κοινωνία αυτή μας είναι γνωστό σε πολύ γενικές γραμμές αλλά όχι σε λεπτομέρειες. Η φύση της διαδικασίας οδηγεί στη διαμόρφωση ενός συνεχούς διαφορετικού περιβάλλοντος.

Γι αυτόν ακριβώς το λόγο μιλάμε για *επανάσταση*: Σε μια επανάσταση οι αλλαγές που επέρχονται είναι ριζικές αλλά και εν πολλοίς απρόβλεπτες. Η επανάσταση, στον οικονομικό όπως και στον πολιτικό τομέα, έχει πάντοτε ένα άναρχο στοιχείο, αφού η δυναμική της εξαρτάται από την φαντασία και τη δημιουργικότητα των πρωταγωνιστών της. Οι γρήγορες οικονομικές αλλαγές και ο προγραμματισμός είναι έννοιες συχνά αντιθετικές.

Αυτό είναι και το κεντρικό δίλημμα που αντιμετωπίζουν όλοι των οποίων η αποστολή είναι η οργάνωση και διοίκηση της παραγωγικής διαδικασίας. Πρέπει να συμβιβάσουν την αποστολή του προγραμματισμού και του ελέγχου με διαδικασίες από την φύση τους άναρχες και αυθόρμητες. Το ερώτημα που αντιμετωπίζουν είναι η αντίφαση που περικλείεται στην φράση "η διοίκηση της επανάστασης".

Η εμπειρία και η γνώση μας μας προετοιμάζουν πολύ λίγο για να "διοικήσουμε την επανάσταση". Από τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και ως σχετικά πρόσφατα, η οικονομική ανάπτυξη μπορούσε να χαρακτηριστεί ως απλή διαδικασία μεγέθυνσης. Κάθε χρόνο η παραγωγή ήταν όμοια με τον προηγούμενο, αλλά μόνο κατά χ τοις εκατό μεγαλύτερη. Η οικονομική επιτυχία υπολογιζόταν μονοσήμαντα από το ύψος του χ : Επιτυχημένες χώρες, ή επιχειρήσεις είχαν υψηλό ρυθμό μεγέθυνσης. Οπου υπήρχαν τα προβλήματα το χ ήταν χαμηλό. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον η διοίκηση

ήταν απλά θέμα προγραμματισμού.

Για να βρεθεί ιστορικό παράλληλο στην διαδικασία που αντιμετωπίζουμε τώρα πρέπει να ανατρέξουμε πολύ παλαιότερα. Όπως προανέφερα, η ψηφιακή τεχνολογία επενεργεί στην σχέση ανθρώπου-πληροφορίας, καταργώντας τους περιορισμούς που συναντά η ανθρώπινη αντίληψη στην επεξεργασία μεγάλου όγκου πληροφοριών. Αυτό δίδει νέες δυνατότητες τόσο στην παραγωγή παλιών προϊόντων όσο και στον σχεδιασμό και την εισαγωγή νέων. Αντίστοιχα φαινόμενα παρουσιάστηκαν κατά την εφαρμογή της ατμομηχανής που ήρε τους περιορισμούς της χειρωνακτικής εργασίας, και αποτέλεσε την απαρχή της βιομηχανικής επανάστασης του τέλους του 18ου αιώνα.

Αντιμέτωποι με την νέα, πληροφοριακή, βιομηχανική επανάσταση πρέπει να ανατρέξουμε στην εμπειρία της προηγούμενης βιομηχανικής επανάστασης. Οι κυβερνήσεις, αλλά και οι διοικήσεις των επιχειρήσεων ευρίσκονται τώρα στην ίδια θέση που ήταν οι αντίστοιχοί τους ακριβώς πριν από δύο αιώνες, όταν είχαν εμφανιστεί οι πρώτες εφαρμογές της νέας τεχνολογίας, αλλά ακόμη δεν είχε διαφανεί ούτε η έκταση ούτε το σύνολο των κοινωνικών προεκτάσεών τους. Οι αντιδράσεις των προκατόχων μας του 1790 στην διοίκηση της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης μπορούν να μας διδάξουν για το πώς θα αντιμετωπίσουμε την πληροφοριακή επανάσταση. Δυστυχώς, είναι πιο εύκολο να εξευρεθούν αρνητικά παρά θετικά διδάγματα. Τρία σημαντικά διδάγματα μπορούν να εξαχθούν.

- 1 Πρώτον, **η σχέση παλαιού και νέου**. Πολύ πιο εύκολα διαφαίνονται τα προβλήματα του τέλους του παλαιού παρά τα πλεονεκτήματα της αρχής του νέου. Οι πρώτες εφαρμογές της νέας τεχνολογίας είναι αναπόφευκτο να οδηγούν σε μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας σε προϊόντα που παράγονταν και πριν. Η αδυναμία ανάλογης αύξησης της συνολικής ζήτησης αυτών των προϊόντων σημαίνει μείωση της απασχόλησης σε αυτούς τους κλάδους και, σχεδόν σίγουρα, τεχνολογικής φύσεως ανεργία.

Η Πρώτη βιομηχανική επανάσταση μας διδάσκει ότι αυτή η ανεργία απορροφάται, κυρίως με την δημιουργία νέων προϊόντων και νέων αγορών. Η λύση στο πρόβλημα της ανεργίας δεν είναι η καθυστέρηση, ή πολύ περισσότερο, η προσπάθεια ακύρωσης των αλλαγών, αλλά η εξεύρεση λύσεων που δεν αποτρέπουν και δεν καθυστερούν τις αλλαγές.

2. **Δεύτερον, η ελευθερία της δημιουργικότητας.** Η οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται άμεσα από την δυνατότητα εξεύρεσης και εφαρμογής ριζοσπαστικών λύσεων. Η δημιουργικότητα και η φαντασία είναι αναπόφευκτο τμήμα της γρήγορης ανάπτυξης. Απόπειρες χαλιναγώγησης αυτής της δημιουργικότητας μέσω γραφειοκρατικών και άλλων περιορισμών συνήθως καταλήγουν απλά στην χωροταξική της μετατόπιση.

Οι γραφειοκρατικοί περιορισμοί και ο κίνδυνος του υπερβολικού ελέγχου δεν είναι προνόμια μόνο του δημόσιου τομέα αλλά ελοχεύουν σε κάθε μεγάλο οργανισμό που χρειάζεται να λειτουργεί βάσει κανόνων. Το δίλημμα που συχνά τίθεται, ιδιώτης ή κράτος, για να προωθήσουμε την ανάπτυξη, είναι παραπλανητικό: ένα ιδιωτικό μονοπώλιο μπορεί να αντιπροσωπεύει το ίδιο, αν όχι και μεγαλύτερο αντικίνητρο στην εξέλιξη.

Ο ρόλος των κρατικών φορέων, συνεπώς *δεν είναι* η κατάργηση του παρεμβατισμού, αλλά η εξασφάλιση και προστασία μέσω *καταλλήλων* παρεμβάσεων της δημιουργικότητας και της ευελιξίας.

3. **Τρίτον, η αδυναμία μονομερών εθνικών πολιτικών.** Η όποια προσπάθεια χειραγώγησης ή κατεύθυνσης των αλλαγών σε επίπεδο μεμονωμένου κράτους είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Αντίθετα, προσπάθειες διάγνωσης των απαιτήσεων και συγκριτικών πλεονεκτημάτων που απαιτούνται στην διαμορφούμενη νέα παγκόσμια κατάσταση ή στην ευρύτερη από το κράτος-έθνος περιοχή μπορούν να στεφθούν με, θεαματική ενίοτε, επιτυχία. Η βέλτιστη δημόσια πολιτική, οφείλει να έχει υπερεθνικό χαρακτήρα και προσπαθεί να αξιοποιήσει την λογική των αλλαγών σε

υπερεθνικό επίπεδο και όχι να τις αναιρέσει με ανέφικτους προστατευτισμούς.

Στο κατώφλι των επαναστατικών αλλαγών της κοινωνίας της πληροφορίας απαιτείται μια συνολική μακροπρόθεσμη στρατηγική, (η οποία θα μας οδηγήσει στην πραγματοποίηση των αλλαγών σε μερικές δεκαετίες). Το κεντρικό ζητούμενο αυτής της στρατηγικής είναι σαφές απο τώρα : "Η μηχανή της ανάπτυξης" της τεχνολογίας και των συναφών της εξελίξεων δεν πρέπει να καθυστερήσει. Ταυτόχρονα, πρέπει να λαμβάνονται τα μέτρα που θα βελτιώσουν τα συγκριτικά μας πλεονεκτήματα σε βάθος χρόνου.

Οσο και αν φαίνεται απλή μια τέτοια στρατηγική, η εφαρμογή της θα βρεθεί αντιμέτωπη με τεράστια προβλήματα. Η αφετηρία των περισσότερων προβλημάτων είναι κοινή, και αναφέρθηκε ήδη: Το κόστος είναι συγκεντρωμένο στην αρχή, τα δε οφέλη θα έρθουν στο τέλος. Το κόστος επικεντρώνεται και εξειδικεύεται σε συγκεκριμένους και υπαρκτούς τόπους, ειδικότητες και κλάδους, ενώ το όφελος είναι διάχυτο και δυνητικό. Οι υπάρχουσες πολιτικές δομές είναι αναπόφευκτο, επομένως, να αντανakλούν σε μεγαλύτερο βαθμό τις αντιδράσεις στο κόστος παρά τις προσδοκίες του οφέλους.

Καθήκον των πολιτικών και της πολιτικής είναι να ενεργήσουν έτσι ώστε να καθυστεραστούν φόβοι που μπορούν να καθυστερήσουν την εξέλιξη ή να την εκτρέψουν προς λιγότερο αποδοτικές κατευθύνσεις. Πέντε τέτοιοι φόβοι διαγράφονται ήδη :

1. **Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η ανεργία.** Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας της Ευρώπης είναι ακόμη δομημένα με γνώμονα την αναδιανομή της ευημερίας σε καταστάσεις πλήρους απασχόλησης, και επομένως προσφέρουν περιορισμένες λύσεις στα "νέα" προβλήματα που προκύπτουν από τις γρήγορες κοινωνικές δομικές αλλαγές, όπως η μακροχρόνια ανεργία, η κοινωνική απαξίωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός του ατόμου. Η κοινωνική προστασία θα πρέπει να καταστεί βασικό αναπτυξιακό εργαλείο

για την διευκόλυνση των αναγκαίων δομικών αλλαγών και να μη θεωρείται "πολυτέλεια της εποχής της πλήρους απασχόλησης". Αλλιώς υπάρχει ο υπαρκτός κίνδυνος η κοινωνική ανισότητα να οδηγήσει στην κοινωνική απόρριψη της κοινωνίας της πληροφορίας.

2. **Η συρρίκνωση της δημοκρατίας και των ελευθεριών του ατόμου.** Η νέα τεχνολογία οδηγεί σε συγκέντρωση οικονομικής εξουσίας. Επιχειρήσεις τηλεπικοινωνιών, παραγωγής λογισμικού, μέσων μαζικής ενημέρωσης, πολιτιστικών εκδηλώσεων, κλπ. διαπλέκονται και εντάσσονται σε ενιαία συγκροτήματα. Η πολιτική εξουσία εξαρτάται ταυτόχρονα όλο και περισσότερο από τη συνδρομή που θα της παράσχουν τα συγκροτήματα αυτά. Η αντίληψη που έχουμε για τα γεγονότα, είναι όλο και πιο καθοδηγούμενη αλλά και οι ιδέες μας για το πως αντιμετωπίζονται τα γεγονότα αυτά όλο και πιο ετεροπροοδίζονται. Το άτομο έχει πολύ περισσότερες πληροφορίες στη διάθεσή του αλλά η γνώση του είναι σε μεγάλο βαθμό προκατασκευασμένη. Η κοινωνία της πληροφορίας δεν πρέπει να εξελιχθεί σε κοινωνία της χειραγώγησης και η ελευθερία μας σε μια θεωρητική αρχή χωρίς ουσιαστική κοινωνική ανταπόκριση.
3. **Η διαφύλαξη του προσωπικού απορρήτου.** Το άτομο στην κοινωνία μας δεν πρέπει ποτέ να αισθανθεί ότι απειλείται από τις εξελίξεις της τεχνολογίας. Η διαφύλαξη της ιδιωτικής του ζωής και η αποφυγή της χρήσης προσωπικών πληροφοριών πρέπει να εξασφαλίζονται στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό.
4. **Η διαφύλαξη πολιτισμικών διαφορών και της Ευρωπαϊκής ταυτότητας.** Υπάρχει ο φόβος ότι η εξάπλωση της ψηφιακής τεχνολογίας θα λειτουργήσει ισοπεδωτικά, τόσο στις εθνικές πολιτισμικές διαφορές, όσο και στην Ευρωπαϊκή ταυτότητα. Η πολιτιστική ομοιομορφία μπορεί να οδηγεί σε ορισμένες οικονομίες κλίμακος, όμως σε καταστάσεις όπου κυριαρχεί η αβεβαιότητα στερεί την κοινωνία και την κοινωνία από πολύτιμη ευελιξία και προσαρμοστικότητα. Η διαφύλαξη πολιτισμικών διαφορών

είναι εξίσου σημαντική για την ισορροπία και εξέλιξη της κοινωνίας όσο η ύπαρξη "γενετικού αποθέματος" για την ισορροπία και εξέλιξη της φύσης.

5. **Η διακύβευση της συνοχής.** Η υστέρηση της υποδομής σε πολλές περιφέρειες της Ένωσης δημιουργεί τον κίνδυνο ότι αναπτυξιακό δυναμικό θα παραμείνει αναξιοποίητο. "Αντικειμενικά, με τη νέα τεχνολογία" όλες οι περιοχές θα έχουν ίσες ευκαιρίες. Όμως αν δεν συνεχισθεί η προσπάθεια για οικονομική και κοινωνική συνοχή ώστε να αξιοποιηθεί το αναπτυξιακό δυναμικό των περιφερειών, μπορεί να ιδρυθεί ένας φαύλος κύκλος. Η "πρόοδος" ορισμένων περιοχών θα οδηγεί σε σωρευτικές καθυστερήσεις των περιφερειών και συνεπώς, και του συνόλου.

Και τα πέντε αυτά θέματα ήδη απασχολούν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Όμως, ακόμη και αν μπορούσε να εξευρεθεί πλήρως ικανοποιητική λύση σύντομα είναι απίθανο να αρκούσε για να επιλύσει το κεντρικό πρόβλημα, που δεν είναι άλλο από το πώς θα μπορούσαν να πιστέψουν οι Ευρωπαίοι ότι τα σημαντικά οικονομικά, κοινωνικά αλλά και πολιτικά προβλήματα και κόστη στα οποία πρέπει να υποστούν κατά την διάρκεια της γρήγορης αλλαγής πραγματικά "αξίζουν τον κόπο".

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη που την συναπαρτίζουν ευρίσκονται στο κατώφλι της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ευρωπαϊκών κρατών δεν μπορούν παρά να αναδειχθούν σε μια παγκόσμια οικονομία που θα τοποθετεί έμφαση στην γνώση, την πρωτοτυπία και την δημιουργικότητα. Αλλά η επιτυχία του εγχειρήματος για τη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνίας με υψηλότερο βιοτικό επίπεδο, καλύτερες συνθήκες ζωής και περισσότερες ελευθερίες είναι ένα θέμα κατά κύριο λόγο πολιτικό, παρόλο που η ρίζα της εξέλιξης αυτή είναι τεχνολογική. Πολλοί έλκονται από το πρωτόγνωρο των νέων τεχνολογιών και τις οικονομικές δυνατότητες που ανοίγουν και λησμονούν τις κοινωνικές και πολιτισμικές πλευρές. Αλλά οι τελευταίες δεν πρέπει να λησμονούνται αν θέλουμε να *διαμορφώσουμε* την κοινωνία και να μην περιοριστούμε να δημιουργήσουμε νέες ευκαιρίες κέρδους ή νέα μέσα εξουσίας.

Η πιθανότητα να επιτύχει το Ευρωπαϊκό εγχείρημα εξαρτάται από την δυνατότητα να πιστέψουν, να επιδιώξουν και να επιτύχουν όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες ότι η διαφαινόμενη νέα κοινωνία έχει να προσφέρει κάτι στον καθένα τους. Η Κοινωνία της Πληροφορίας θα γίνει δική μας μόνο αν εμείς το θελήσουμε.